
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KAHVEYE BAKIŞI YANSITAN BİRKAÇ ÖRNEK VE KAHVEYE DAİR MANZUM BİR FETVA

Esmâ ACAR¹

Öz

Klasik Türk Edebiyatında sosyal hayata dair pek çok unsurun yer aldığı bilinmektedir. Bunlardan biri olan kahve topluma girmesiyle birlikte çeşitli tartışmalara konu olmuş; siyâsî, dinî, toplumsal ve edebî yönlerden farklı alanlarda varlık göstermiştir. Gündelik yaşam içinde yaygınlaşmaya başlaması üzerine kahve gazellere konu olmuş, kimi şairler tarafından övülmüş ve memnuniyetle karşılanmış, kimileri ise kahveyi zararlı bulmuşlardır. Tıpkı edebî metinler gibi fetvâlar da dönemin sosyal hayatına ışık tutması bakımından önemli kaynaklardır. Klasik Türk şiirinde beyitlerde kendine yer bulan kahve, din adamlarına da sıkça sorulmuş ve fetvâlarda değinilen konulardan biri olmuştur. Bu çalışmada 16. yüzyılda Osmanlı toplumuna giren kahvenin sosyal hayata, dinî anlayışa, edebiyata ve metinlere nasıl yansıdığı örneklerle izah edilmeye çalışılmış, özellikle de edebî ve dinî olarak kahvenin ne şekilde ele alındığı üzerinde durulmuştur. Önce kahvenin divan şiirinde kendine hangi bakımdan yer bulduğunu gösteren örnekler verilmiş, ardından dinî otoritelerce kahveye karşı nasıl bir yaklaşım olduğu Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin meşhur fetvâsı merkeze alınarak değerlendirilmiştir. Kahve ile birlikte kendini gösteren kahvehâneler ve onlarla ilgili yasaklar özellikle 16. yüzyıl divanları ve fetvâları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Çalışmada hem şiirlerde kahvenin ve kahvehânelerin hangi yönlerden yer aldığına, hem de yine şiir tarzında kaleme alınmış bir fetvâdaki kahveye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Kahve, Fetvâ, Manzum fetvâ, Bostanzâde Mehmed Efendi, 16. yüzyıl.

---

¹ Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, esmaacar@karatekin.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3268-2707.

Makale Gönderilme Tarihi: 22 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 15 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

A FEW EXAMPLES REFLECTING THE VIEW OF COFFEE IN CLASSICAL TURKISH POETRY AND A POETIC FATWA ABOUT COFFEE

Esmâ ACAR

Abstract

It is known that there are many factors about social life in Classical Turkish Literature. One of them, the coffee, it has been the subject of various discussions in the society. It existed in different fields from political, religious, social and literary aspects. Coffee became the subject of ghazals as it began to spread in daily life. Just like literary texts, fatwas are also important sources in terms of shedding light on the social life of the period. Coffee taken place itself in couplets in Classical Turkish poetry was frequently asked to clergymen and became one of the topics mentioned in fatwas. In this study, it's tried to explain how coffee, which entered to Ottoman society in the 16th century, was reflected in social life, religious understanding, literature and texts, especially how literary and religious coffee was handled. Firstly, examples showing how coffee took a place in divan poetry are given and then what kind of an approach to coffee by religious authorities is evaluated especially focusing on the famous fatwa of Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi. Coffeeshouses and their prohibitions that appear with coffee can be seen especially when the 16th century divans and fatwas are examined. In the study, it's included both the aspects of coffee and coffeeshouses in poems as well as the provisions on coffee in a fatwa written in a poetry style.

Keywords: Classical Turkish Literature, Coffee, Fatwa, Poetic fatwa, Bostanzâde Mehmed Efendi, 16. century.

Giriş

Klâsik Türk Şiiri ortaya çıktığı toplumdan izler taşınması ve toplumun sosyal hayatını yansıması bakımından önemlidir. Toplum hayatına giren her unsur şiirlerde ve edebî metinlerde varlığını göstermiştir. Bu bakımdan şiir sosyal hayata dair önemli bilgilere ulaşmayı sağlamaktadır. Şiir ve toplum arasındaki ilişkinin varlığını gösteren pek çok çalışma mevcuttur. Tahlil çalışmaları da divanlar içerisindeki sosyal hayata dair unsurları göstermektedir. Çeşitli âdetler, eşyalar ve şahsiyetlerin yanı sıra yeme-içme ile ilgili unsurlar ve keyif verici maddeler de şiirlere konu olmuştur. Bu unsurlardan biri olan kahve “Habeşistan’da önce yiyecek olarak ortaya çıktı. XV. yüzyılın başlarında Yemen’de tanınarak yüzyılın sonlarından itibaren içecek halinde yaygınlık kazandı. XVI. yüzyılın başlarında Mekke ve ardından Kahire’ye, yüzyılın ortalarına doğru İstanbul’a ve nihayet XVII. yüzyılın ortalarında önemli Avrupa merkezlerine ulaştı” (Bostan, 2001, s.203).

İstanbul’a gelişle birlikte farklı tepkilerle karşılaşan ve farklı tartışmalara konu olan kahve; zararlı bir madde olarak görülmüş ve yasaklanmasına ilişkin fetvâlar verilmiştir. Kahvenin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni bir sosyal ortam olarak kahve meclislerinin oluşması da beraberinde gelmiştir. Bu mekanlar sadece kahve içilen yerler olma vasfı taşımakla kalmayıp şiirlerin okunduğu, fasılların düzenlendiği toplantı yeri olma özelliği de kazanmıştır. İnsanların kahve çevresinde sosyalleşebileceği bir mekan olarak ortaya çıkan kahvehâneler zamanla siyasî bir tehlike olarak algılanmış ve kapatılması gündeme gelmiştir. “Edebî şahsiyetlerin, siyasî ve dinî otoritenin dikkatlerini celbetmesi, yasaklanması ve keyif verici özelliğinden dolayı kahve, Osmanlı aydınının ilgi odaklarından birisi olmuştur” (Açıkgöz, 1999, s.XIV). Toplumun her kesiminin dahil olduğu bu tartışmalarda kahvenin türlü yönlerden tepki topladığını, eleştirildiğini ya da savunulduğunu görmekteyiz.

Kahvenin Edebî Metinlerdeki Varlığı

Sosyal yaşamda bulunan her unsurun edebiyata da yansıdığı bilinen bir gerçektir. Toplum hayatında var olmasıyla birlikte edebî metinlere konu olan unsurlardan biri kahvedir. Kahvenin edebî metinlerdeki varlığına dair çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.² 16. yüzyılda kahvenin Osmanlı

---

² Kahvenin edebî metinlerdeki varlığı konusunda yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri Namık Açıkgöz’ün “Kahvenâme” adlı eseridir. Bu eser kahvenin farklı edebî

toplumunun günlük hayatına girmesinin ardından, kahve şiirlerde de kendine yer bulmaya başlamıştır. Kahve hakkında ortaya çıkan tartışmalar şiirlerde de kendini göstermiş, kimi şairler kahvenin faydalarına dair beyitler kaleme alırken kimileri ise kahvenin yasaklanması gerektiğini savunmuşlardır.

“Kahve İstanbul’a geldikten sonra başlayan tartışmalar Türk şiirine de ister istemez yansımıştır. Eski divanlar dikkatle taranırsa, kahve ve kahvehanelerin aleyhinde bulunan şairlerle kahve içmekten zevk alan ve kahvehaneleri zariflerin toplanma yeri olarak gören şairler arasında sürüp giden bir çatışmanın varlığı hemen fark edilecektir” (Ayvazoğlu, 2012, s.33). Kahveden övgüyle söz eden şairlerden biri olan Nev’î müslümanın kahve içmekle kâfir olmayacağını ayrıca kahve sayesinde hocaların geceleri de kitap okuyabildiklerini, derse hazırlanabildiklerini böylece sabah derse çıkabildiklerini dile getirmiştir.

Muhtesib kahve-fürûşa ne ta’addî eyler
Yohsa kâfir mi olur içse müsülmân kahve

İRte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz
Eger içmezse müderris iki fincan kahve (Nev’î M.65/1-2)

“Kahve ve kahvehanenin Osmanlı günlük hayatına girişine kadar edebî sahada imaj dünyasının merkezini mey ve meyhane teşkil etmiş ve uzun yılların birikimiyle şairler bu imajı bütün unsurlarıyla dantela gibi işleyip kamuoyuna mâl etmişlerdir. Fakat kahvenin gelişiyile bu imaj dünyası ve alışkanlıklar silsilesi bir tereddüt anı geçirmiştir” (Açıkgöz, 1999, s.6). Yine Nev’î’ye ait bir başka beyitte ise şarabın yerini kahvenin almaya başlaması şu şekilde ifade edildiğini görmekteyiz:

Kahveye tebdîl idüp câm-ı şarâbun lezzetin
Bağladılar savt u nakşun yirine efsâneyi (Nev’î G.469/2)

Şarap yerine kahvenin rağbet görmeye başlaması Nâbî’nin şu beyitine de konu olmuştur:

Ruhsâr-ı lâle-reng ile hayfâ degül şarâb
Rûy-ı siyâh kahve kadar iştihârda (Nâbî G.700/4)

---

türlerdeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bkz. N. Açıkgöz, Kahvenâme, Akçağ Yay., Ankara, 1999.

18. yüzyıl şairlerinden Tokatlı Ebubekir Kânî'nin kahve redifli gazelinin son beyitinde Kânî kahvenin verdiği zevkin her zaman devam edeceğini, şarap gibi sınırlı olmadığını dile getirir:

Muvakkat mey gibi Kânî degüldür neş'e vü zevki
Safâ-bahşaylıkda her dem ü her ândur kahve (Kânî G.173/10)

“Divan şairleri genellikle kahveyi rengi, şekli, keyif vericiliği, dönem dönem yasaklanması ve şarap ile karşılaştırılması yönlerinden ele alır; kahve fincanını aya, dudağa; fincanın konulduğu zarfı çeneye teşbih ederek kullanır” (Kaya Kol, 2018, s.350). Kahve hem meclislerde yerini almış hem farklı yönlerden benzetmelere konu olmuştur. Zevk ve eğlenceye düşkünlüğüyle bilinen Lâle Devri şairi Nedîm mecliste gül tatlısının ardından sunulan kahveyi sevgilinin dudağının etrafındaki ayva tüylerine benzetir:

Ol benefîşi hat gelir evvelde la'l-i dilbere
Kahve der-peydir bezmde âdetâ gül-şekkere (Nedîm G130 /1)
Dudağın gül tatlısı olduğu yerde onu çevreleyen ayva tüyleri elbette ki kahve yerine geçecektir.

Kalkıla bezmden seher varıla kahvehâneye
İçile kahveler ola def'i mey şebâneler (Rûhî G 418/3)
Bağdatlı Rûhî seher vakti eğlence meclislerinden çıkılıp kahvehâneye gidilerek kahve içmenin şarabın verdiği mahmurluğu gidereceğini belirtmektedir.

Divan şiirinde kahve ile ilgili çok sayıda beyit karşımıza çıkmaktadır. Kahve divan şairleri tarafından pek çok farklı yönden ele alınmış, kimi zaman övgüyle söz edilmiş kimi zaman zararlı olduğu dile getirilmiştir. Bâkî hüznü gönlünün kahve sayesinde zevk bulduğunu dile getirmektedir:

Dil-i mahzûn bulurdı kahve vü berş ile Bâkî zevk
Dirîgâ aradan zevk-i dil-i mahzûn ise gitdi (Bâkî G.544/5)

Divan şairlerince kahveye yüklenen anlamı göstermesi bakımından Gelibolulu Mustafa Âlî'nin beyiti de bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair kahveyi Hızır'ın şarabı olarak ve ölümsüzlük suyu olarak değerlendirmiştir.

Kahve sahbâ-yı Hızır-ı devrândır
Şekl-i zulmetde âb-ı hayvândır (Âlî G.312/1)

Gelibolulu Mustafa Âlî bir başka beyitinde soğuktan el ayak tutmaz olduğunda safâ ehlinin kahve içmeye başladığını söylemektedir:

El ayak tutmaz oldu sermâdan
Kahve-nûş oldu cümle ehl-i safâ (Âlî K.85/8)

Kânî yukarıda geçen kahve redifli gazelinin bir başka beyitinde ise kahvenin bilgelik sevenlerin içeceği olduğunu vurgulamıştır:

Mu'âvindür ser-i sevdâ-yı hûbândur siyeh-hâle
Hele hem meşreb-i sevdâger-i irfândur kahve (Kânî G.173/7)

Erzurumlu Zihnî kahve redifli gazelinde kahvenin temiz tabiatlı oluşundan, seher vaktinde ayıltıcı özelliğinden, siyah renginden söz etmiştir. Kahvenin şarapla kıyaslanması burada da söz konusudur:

Musaffâ-meşreb ile ehl-i keyfe nâz eder kahve
Ne güne cilvelerle dil döker vakt-i seher kahve

Siyeh-pûş oldu geldi bezme ol şûh-ı siyeh-çerde
Yed-i sîmin-i cânân üzre âhir muteber kahve

Visâle mey gibi bâis değil mi sâde-rûyânı
Bu bezm-i cân-fezâda doğrusu dil-ber eger kahve (Zihnî G 290/1-2-3)

Kahve ile birlikte kahve meclislerinin de beyitlerde yer aldığı görülmektedir. Bu beyitler dönemin kahve çevresinde oluşan mekânlara bakışı hususunda aydınlatıcı nitelik taşımaktadır. Kahvenin yaygınlaşmasıyla özellikle de insanların kahvehânelerde toplanmaya başlamasıyla toplumsal düzenin bozulduğu, kahvehânelerin örgütlenme ve toplantı amaçlı kullanıldığının düşünülmesi kahvenin dinî ve siyâsî yönden tehlikeli bulunmasına ve yasaklama yoluna gidilmesine sebep olmuştur. “Ancak kahvenin her yasaklanma girişimi bir şekilde delinmiş, insanlar bu keyif verici madde karşısında ser vermekten çekinmemişlerdir. Kahvehaneler, kısa zamanda tekrar açılmış, icra-yı sanat yapmak isteyenler sanat ve hünerlerini buralarda icra etme fırsatı bulmuşlardır. Kahvenin artık normal bir içecek olarak kabul edilmesi ve günlük hayatın vazgeçilmezi olarak yerleşmesi, Klâsik Türk Şiirinde kahvenin de artık bir keyif maddesi olarak rahatça nitelendirilmesine, kahve içen ehl-i keyfin vaziyetine, kahvenin türlü yönlerden girdiği teşbihlere rastlanmaya vesile olmuştur” (Yalap, 2017, s. 1916).

“Kahvehanelerin öncelikle Doğu toplumlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni, geleneksel ve içe dönük bir yapı içinde son derece sınırlı olan toplumsal yaşamın, ibadet için cami, gündelik kazanç için ticarethane ve aile hayatı için konuttan ibaret olmasıdır. Bu anlamda kahvehanelerin oluşmasında ticari kaygı dışında temel amaç ortak yaşantı alanlarının oldukça az olduğu toplumlarda sosyal gereksinimi karşılamaktır” (Balcı, 2019, s.322). Ancak bu sosyal gereksinimin yanı sıra insanların otoriteyi eleştirebildiği, her türlü konuda kendilerini rahatça ifade edebildiği toplantı mekanları olarak da kahvehâneleri tercih etmesi zaman içerisinde bu mekanların tehlike olarak görülmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. “Kahvehâneler kimi şairler tarafından devrin, idarenin devlet büyüklerinin ya da mahallede yer alan herhangi bir insanın vs. eleştirildiği, dedikodusunun yapıldığı mekânlar olarak tasvir edilmiştir. Kahve yasaklarının yer yer çok katı bir şekilde uygulanmasında bu mekânlarda yer alan insanların devlet büyüklerinin eleştirilmesi, dedikodusunun yapılması ve bunun sonucunda birtakım isyanların çıkarılması da gösterilebilir” (Alpaydın ve Odunkıran, 2013, s.72). Bununla birlikte şairlerin çoğunluğu tarafından kahvehânelerin memnûniyetle karşılandığını görmekteyiz. Bağdatlı Rûhî bu mekanlara müjdeli bir yaklaşımla şiirinde yer vermiştir:

Müjde cihâna Rûhiyâ kim yine feth-i bâb olur
Meygedeler açıldı hep işledi kahvehâneler (Rûhî G.418/5)

Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi

16. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Bostanzâde Mehmed Efendi müderrislik, kadılık, kazaskerlik gibi görevlerin ardından şeyhülislâm olmuş ancak bu göreve sadece üç yıl devam edebilmiştir. Görevden alınma sebepleri arasında dönemin ünlü şâiri Bâkî ile aralarında yaşanan tartışma gösterilmektedir. Şeyhülislâmların ders verme geleneğine kendisinin uymadığı ve derse gitmemesi de görevden alınmasına sebep olarak düşünülmektedir. Ancak daha sonra tekrar şeyhülislâmlık makamına getirilen Bostanzâde Mehmed Efendi ölümüne kadar yani yaklaşık beş yıl daha bu görevi sürdürmüştür. “Osmanlı Devleti’nde azledildikten sonra ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilen ilk kişi Bostanzâde Mehmed Efendi’dir” (İpşirli, 1992, s.311). “Bostanzâde Mehmed Efendi, Osmanlı’nın muhteşem yüzyılına damgasını vuran birkaç mühim şeyhülislâmdan birisidir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ilmiyede birçok yüksek görevde bulunmuş ve yaklaşık sekiz yıl şeyhülislâmlık yapmıştır” (Eliaçık, 2012b, s. 41). Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. En bilinen fetvâlarından birinin hem

manzum şekilde kaleme alınmış olması hem de kahve ile ilgili olması bu çalışma açısından dikkate değerdir.³

Kahveye Dair Manzum Bir Fetvâ

“Fetvâ, İslâm hukukunun dört ana kaynağı olan Kur’ân, sünnet, icma ve kıyastan, kıyasın kapsamına giren bir terim olup, ortada bulunan bir olayın hükmünün müftü veya şeyhülislâm tarafından araştırılıp cevaplanması demektir” (Eliaçık, 2012a, s. 42). Osmanlı döneminde halk her türlü konuyu şeyhülislâm ve müftülere sormuştur. Bu nedenle hemen her konuda fetvâ verildiği görülmektedir. Halkın fetvâyâ başvurduğu konular devrin toplumsal özelliklerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Farklı meslek gruplarına mensup olan divan şairlerinden şeyhülislâmlık yapanların da bulunduğu, şair kimlikleriyle mesleklerini bir arada sürdürdükleri hatta bazı şeyhülislâmların divan tertip ettikleri bilinmektedir. Şeyhülislâmın şair olması ve şiir geleneği içinden gelmesi fetvâların manzum özellik taşımasının sebeplerindedir. Bir diğer sebep ise kendilerine yöneltilen soruların manzum hâlde sorulmasıdır. Hangi sebeple olursa olsun divan şiirinin en parlak dönemi olan 16. yüzyıl fetvâlarının manzum özellik taşıması olağan karşılanmalıdır.

“Osmanlı’da şeyhülislâm veya müftülere nazmen sorulmuş ve aynı şekilde cevap verilmiş fetvâlar Türk dili ve edebiyatı için de çok orjinal bir malzemedir. Bu fetvâlar meselelerin manzum hâlde sorulması üzerine verilmiş ve şeyhülislâm veya müftülerin şair olmasıyla yakından ilişkili bulunmuştur. Güçlü birer şair olan şeyhülislâm veya müftülerce yazılan bu fetvâlar, Divan şiiri nazım şekillerinin ahenk ve üslubunu aynen taşımış, vezin ve kafiyece de çok az kusurlu olmuşlardır. Bu fetvâlar Klâsik Türk Edebiyatında bir tür olarak ele alınabilir” (Eliaçık, 2012a, s. 54).

Şiirlerde olduğu gibi fetvâlarda da toplumun ve dönemin sosyal hayatına dair pek çok ize rastlamak mümkündür. Şiirlere konu olan kahve ve kahvenin yasaklanması şeyhülislâmlara da sorulmuş ve şiir geleneğine uygun olarak manzum hâlde cevap bulmuştur. Bu dönemde sadece fetvâların değil pek çok dinî eserin manzum olarak kaleme alındığı görülmektedir.

---

³ Eliaçık’ın ilgili çalışmasında bu metnin Bostanzâde’nin en uzun manzum fetvası olduğu söylenmiş ve uzunluğu nedeniyle tamamının çalışmaya alınmadığı belirtilmiştir. Bkz. M. Eliaçık, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmiş Fetvâları, Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7(4), 35-50, 2012.

16. yüzyılın bir diğer önemli şeyhülislâmı olan Ebussuud Efendi bulunduğu konum itibariyle Osmanlı'da İslâm hukukunun düzenleyicisi olma vasfını da üzerinde taşıyan bir şahsiyettir. Binlerce fetvâsı bulunan Ebussuud Efendi yaklaşık otuz sene şeyhülislâmlık görevinde bulunmuş ve fetvâlarıyla toplum üzerinde etkili bir isim olmuştur. Bu derece etkili bir ismin verdiği fetvâlarda kahvenin haram olduğunu dile getirmesinin insanların kahveye yaklaşımını etkilemesi elbette kaçınılmazdır. Kahvenin kömür olana kadar kavrulmasının haram olduğunu fetvâsıyla bildirmiştir. İstanbul'a kahve getiren ilk gemilerin kendisinin fetvâsıyla batırılmış olduğu da bilinmektedir. Kahve ve kahvehânelere yönelik alınan sert tedbirlerde onun fetvâlarının etkisi göz ardı edilemez. Tıpkı Ebussuud Efendi'nin fetvâları gibi din adamlarınca kahveye ilişkin pek çok olumsuz hüküm verilmesi kahvenin dönem dönem yasaklanmasına, kahve meclislerinin kapatılmasına yol açmıştır. "Bilindiği gibi, İstanbul'a gelir gelmez ciddi bir muhalefetle karşılaşan kahve, şaşılacak derecede kısa bir sürede saltanatını ilan etmiş ve muhaliflerin çoğunu da taraftarı haline getirmeyi başarmıştı. Bu başarının ardında sadece nefis kokusu, benzersiz lezzeti, zihin açıcı ve yorgunluk giderici hassaları değil, insanları bir araya getirmedeki şaşırtıcı mahareti de vardır. Otoriteyi asıl ürküten, kahve içilmeye başlanan mekanlarda yani kahvehanelerde konuşulanlar ve konuşulacak olanlardır. Kahvenin yasaklanması için fetva ve fermanlar çıkaranlar belki de kararlarını verirken kallâvi fincanlarıyla acı kahvelerini yudumluyorlardı" (Ayvazoğlu, 2012, s. ix). "Kahve, 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı toprağına ve bilhassa siyasî ve kültürel başkent İstanbul'a geldiği andan itibaren, sosyal hayatta değişik tepkilerle karşılaşmıştır. Kahvenin kendisi ilk zamanlarda, tıbbî açıdan sağlığa zararlı bir madde olarak görülmüş ve daha sonra bu anlayış, dînî bir mâhiyete büründürülerek yasaklanmasına dair fetvalar verilmiştir" (Açıkgöz, 1999, XII). Aynı şekilde şarapla, esrarla, tütünle ve keyif verici diğer maddelerle ilgili de fetvâlar mevcuttur. Ebussuud Efendi'nin daha sonraki fetvâlarında şarap, esrar gibi maddeleri haram sayarken kahveyi zihin açmak ve uykuyu gidermek maksadıyla içmenin helal olduğunu belirttiği bilinmektedir. Fakat yasaklanan kahvenin tekrar serbest bırakılmasında en önemli rolü Bostanzâde Mehmed Efendi tarafından verilen fetvânın oynadığı söylenebilir. Açıkgöz'e göre bu fetvâ "fonksiyon itibariyle idârî, muhtevâ itibariyle fikhî ve tıbbî ve üslup itibariyle edebî" bir manzumdir (Açıkgöz, 1999, s.33). Bu fetvâ şiiir geleneğine uygun olarak manzum şekilde kaleme alınmıştır. "Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâm veya müftüler fetvâlarını manzum hâlde de yazmış ve böyle fetvâlar büyük ölçüde, meselenin manzum hâlde sorulmasından dolayı oluşmuştur. Giderek gelenek hâline gelmiş olan bu uygulamanın manzum fetvâyı veren şeyhülislâm veya müftünün şair olmasının büyük etkisi olmuştur" (Eliacık, 2012a, s.43-44).

Kahve hakkında kaleme alınan bu fetvâ İştîplî vâiz Emin Efendi'nin 12 beyitlik sorusu ve Bostanzâde Mehmet Efendi tarafından verilen 52 beyitlik cevap kısmıyla birlikte toplam 64 beyitten oluşmaktadır ve manzum fetvâların en meşhurlarından sayılmaktadır. Bu manzum dilekçenin ve ona verilen cevabın bir çok nüshası vardır. ⁴ Bu fetvâdan bahseden ilk kaynağın ise Kâtip Çelebi olduğu söylenmektedir. Kahvenin zararlarının tartışıldığı bir dönemde Bostanzâde Mehmet Efendi'nin fetvâsı kahve hakkında olumlu görüşler içermesi bakımından da önemlidir. Söz konusu fetvânın bu anlamda ilk olma niteliği taşıdığı söylenebilir. Kendisine manzum hâlde yöneltilen soruyu ve Bostanzâde'nin verdiği cevabı içeren bu şiirin tam metni şu şekildedir:

Bi-avnillâhi teâlâ Su'âl-i Berây-ı Kahve

1. Müftü-i müşkil-i savap bu hatâ
Mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ
2. Müşkilüm var cenâbuna geldüm
Eylerüm hazretünden istiftâ
3. Kahvenün hall ü hürmetinde meğer
Bir iki şübhe arızoldu bana
4. Evvelâ hey'et-i idâresidür
Meclis-i fisk içinde hamr-âsâ
5. Sâniyen sekri var humâra şebîh
Sâlisen berd ü yâbisdür tab'â
6. Bârid ü yâbisün müdâvâtın
Bedene key zarar dimiş hükemâ
7. Râbian muhtemeldürür sâkî
Kâsesine harâm ide ilkâ
8. İhtilât eylese harâm u helâl
Hürmeti cânibinedür fukahâ
9. Hâmisen zemme bâ'is olmakdur
Her ne meclisde kim içer zürefâ
10. Budurur şübhem evvel ü âhir
Eyledüm bir bir anı istiksâ
11. Her ne denlü cevâbı zâhir ise
Bana oldı setîr ü nâ-peydâ
12. Hâme-i lûtfun ile sultânüm

---

⁴ Namık Açıköz'ün "Kahvenâme" eserinde bu manzumenin bulunduğu kütüphaneler ve numaraları şu şekilde verilmektedir: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnül Emin kitaplığı no:3337/v.71b-72a, Bursa İl Halk Kütüphanesi Haraççioğlu kitaplığı no:633/2v.251b-253a, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 3463 v.51; Tekeli 869/5 v.72b-73a, Süleymaniye Ktp. Ali Nihat Tarlan kitaplığı no:181.1 v.292a-b,181.2 v.1a-2b. Bkz. Açıköz, 1999, s.33

Umaram eyleyesin anı imlâ
Cevâb-ı Hazret-i Mollâ Efendi eş-Şehîr Bostan-zâde

1. Dinle ey sa'îl-i sevâb u hatâ
Müşkil-endâz-ı mahfel-i ulemâ
2. Kahve hakkında zikr olan şübehât
Vehmdür cümlesi medâr-ı riyâ
3. Evvelâ hey'et-i idâre dimek
Cümle dâ'ir-kelâm-ı bî-ma'nâ
4. Hey'et-i meclise olsaydı eğer
Zerrece itibâr-ı şer'-i 'alâ
5. İçdüğün kâse kâse şerbetler
Cümlesi hep harâm olaydı sana
6. Fahr-ı âlem ki hüccet-i hakdur
Fi'li de kavli gibidür nassâ
7. Ya'nî mastûrdurur Sıhah'ında
Bir gün ol pâdişâh-ı her-dü-serâ
8. Leben-i Şâfi toldurup kadehe
İtdi ashâb-ı suffayı iskâ
9. Sünnet olmuşdurur bu vaz'-ı hasen
İder ümmetleri anı icrâ
10. Ehl-i meclis tenâvül eyler iken
İtse tagyîr-i vaz'u şekl ammâ
11. Ya'ni sekrâna eylese teşbîh
Kendüyi herze-gûy u herze-derâ
12. Ana lâ-büd harâm olur su dahı
Niyyeti hamr olunca hamr-âsâ
13. Sâniyen sekri var dimeñ buña sen
Katı lâ-ya'kil-ânedür bu edâ
14. Tecrîbe eyle kim yakîniyyat
Ekserî tecrîbeyledür şer'â
15. Bize ilm-i yakînî gelmişdür
Zerrece sekri olmaya kat'â
16. Şüphe-i sâlisün degül vârid
Katı bâridce sözdürür hakkâ
17. Bârid ü yâbis olmadan bir şey
Hâşeli'llâh harâm ola zîrâ
18. Kimi hâr u kimisi bâriddür
Mütenâvil olan cemî-ı gıdâ
19. Kahvenün nef'i key müşâhiddür
Birezî zikr idelüm icmâlâ
Fevâyid-i Kahve
20. Evvelâ balgamı izâle eder

- Eridüp mahv idüp komaz asla
21. Gaseyân ile kay'a mânidür
Nef'i var ağrıya dimiş hükemâ
22. Kat' idüp cümle-i rütûbâtı
Hem haşâda olan riyâha devâ
23. Nef'i vardur dimiş Bû Esîre
Dahı kulunca ey esîr-i belâ
24. Şol baş agrısı kim anuñ sebebi
Zahmet ü şiddet ü harâret ola
25. Ya cereb ola göz kapağında
Kızaruñ nitekim gül-i hamrâ
26. Ya belâ-yı remed ki aña devâ
Olmaya bir tarık ile cânâ
27. Gözin açmağa kâdir olmaya hiç
Geze âlemde şöyle nâ-binâ
28. Mütesâid olup buhâr-ı reddi
Bürüyüp kaplaya dimâgını tâ
29. Gözin açdurmaya hücum-ı seyl
Tâ elif kâmetini ide dü-tâ
30. Çâresi def'i kahve içmekdür
Kahvedürür aña ilâc u şifâ
31. Kahve iç kahve dâfi-i gamdur
Vire saykal dimâga akla cilâ
32. Sehereye bâis olması başka
Mahz-ı lafz-ı Hudâ dimiş sulehâ
33. Kahvenün iki kısmını dahı sen
Berd ü yâbisle muttasıf sanma
34. Ol ki kışriyyedür anuñ şanı
Bârid ü yâbis olmadur tab'a
35. Ol ki bünniyyedür anuñ tab'ı
Hârrdur gâyet ile itme çirâ
36. İtibâr olıcak tenâvüline
Hârr olan nâfi' olmadur tab'a
37. Bâ-husûs eyle tabh ola bünni
Kalmaya anda zerrece katre-i mâ
38. Ya'nî kim sâf ola küdüretten
K'ola fîncân içinde cilve-nümâ
39. Hiç adil ü nazîri olmaz aña
Şîr ü hurmâ olursa da meselâ
40. Şübhe-i râbi'un 'acîbdür ki
Ola 'âkil olanda hâtır-sâ
41. Vehm-i mahz ile kangı mezhebde

- Buña tasrîh ola yâ hod îmâ
42. K'itibârile vehm ile bir şey
Yâ harâm yâ helâl ola hâşâ
43. Müşk u 'ûd u zebâd u 'aberdür
Galibâ içine olan mülkâ
44. Buña şâhid yeter müşâhedemüz
Var yûri itme yok yire davâ
45. Mut'am ü müşrebinde her kişiye
Mü'mine hüsn-i zandürür ahrâ
46. Hâmisen zemme bâcis olması
Degül aslâ müsellemlü'l-fetvâ
47. Lutf-ı hulkı olan kimesneye bil
Kahve içmek virür hemişe safâ
48. Arturup lutf ile keremden ider
Lutf u ihsân olur ol olduğu câ
49. Habs-i tab'ı olan velî her bâr
Her ne mevzide kim ide mevâ
50. Zehr-i kâtil olur kelâmı anuñ
Hayra açmaz dehen çü ejderhâ
51. Göz yumup kimse zemmini itme
Söyleme bulduğun 'ale'l-'amyâ
52. Budurur sözüm evvel ü âhir
Temme bi'l-hayri hâzihi'l-fetvâ

Bu fetvâda Bostanzâde'nin meseleyi tüm boyutlarıyla ele aldığını ve şüpheyi yer bırakmadan, kesin bir dille kahveyi savunduğunu görmekteyiz. Kahve hakkındaki olumsuz görüşlere tamamen karşı çıkan Bostanzâde Mehmet Efendi o dönemde süregelen kahve tartışmalarına kendi fikrinde nokta koymuştur denilebilir. Metnin ilk kısmında İштиpli vâiz Emin Efendi'nin kahve hakkında şüphelerini dile getirdiği 12 beyitlik soru kısmı bulunmaktadır. Bu kısımda Emin Efendi kahvenin sarhoşluk verici olup olmadığı, soğuk ve kuru tabiatlı oluşu nedeniyle bedene zarar verip vermediği, elden ele dolaştırılarak içilmesinde bir sakınca bulunup bulunmadığı gibi hususlarda şüphelerini belirtmektedir. Bostanzâde'ye göre tüm bu şüpheler yersizdir. 13.beyitte kahvenin sarhoşluk verdiğini söylemenin kesinlikle akıl dışı bir yaklaşım olduğunu dile getirmektedir. 16 beyitte ise bu şüphelerin doğru olmasının mümkün olmadığını, kahvenin bedene zararı bulunmadığını bildirir. 19.beyitte kahvenin zararlı olduğu ne zaman görülmüştür diyerek 20.beyitten itibaren kahvenin yararlarını sıralamaya başlar. Şiir şeklinde kaleme alınan fetvânın “Fevâid-i Kahve”

başlığı taşıyan bu kısmında kahvenin balgamı söktüğü, ağrıları dindirip kusmayı önlediği, baş ağrısını ve nefes darlığını giderdiği, kulunca iyi geldiği, göz kapağındaki sivilceleri iyileştirdiği ayrıca tüm bu fiziksel rahatsızlıkların yanında psikolojik olarak da rahatlık sağladığı, akla açıklık verip gamı götürdüğü belirtilir. Bostanzâde kahvenin safâ verici özelliğine dikkat çeker. 39.beyitte kahvenin lezzetine vurgu yaparken bu lezzetin eşsiz olduğunu ve başka bir şeyle kıyaslanamayacağını söyler.

Kahvenin serbest bırakılmasının bu fetvâyla gerçekleştiği söylenebilir (Açıkgöz, 1999, s.35-36). İştihâ vâiz Emin Efendi'nin manzum dilekçesine cevap niteliğinde olan bu fetvâ genel itibariyle Emin Efendi'nin kahvenin haram olduğu yönündeki şüphelerini gidermeye yöneliktir. Bostanzâde kahve içmenin sarhoşluk vermediğini, bunun tecrübeyle sabit olduğunu dile getirir ve kahveyle ilgili kuşkuları ortadan kaldırır. Kahve ehlini ve kahvehâne müdâvimlerini memnun eden bu fetvâda kahvenin sağlığa zararlı olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Bostanzâde Mehmet Efendi'nin fetvâsı kahve hakkındaki olumsuz kanâatleri değiştirmiş olması bakımından kıymetlidir. Bunun yanında manzum hâlde kaleme alınmış olması da bu fetvâyı edebî yönden dikkate değer kılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı toplumunda sosyal hayattan, şiire, siyasete, edebî metinlere, dinî hükümlere kadar tüm unsurların bütünlük içinde olduğunu görülmektedir. Toplum içine giren bir unsur hem şairlerin hem din adamlarının ortak konusu olabilmektedir. Kahve de aynı şekilde sosyal hayata girmesiyle birlikte şiire yansımış, beyitlerde kendine yer bulmuştur. Öte yandan verilen fetvâlarda da kahveye ve kahve içilen mekânlara dair hususlara yer verildiği görülmektedir. Kahvehânelerin ve müdâvimlerinin artmaya başlaması dinî ve siyâsî otoriteleri rahatsız etmiş, verilen fetvâlarda da bu mekanlara ilişkin temel yaklaşım olumsuz yönde olmuştur. Kahveye yönelik bu tartışmalar şairler tarafından da kaleme alınmıştır. Bu yaklaşımı değiştirmesi bakımından önem arz eden fetvâlardan birisi Bostanzâde Mehmet Efendi'nin fetvâsı olup manzum özellik taşıması yönüyle de değerlidir.

Bu çalışmada kahvenin divan şiirindeki varlığına dair örnekler verilerek bu beyitlerden şairlerin ve toplumun kahveye olan yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır. Kahve rengiyle, tadıyla, kokusuyla pek çok yönden ele alınmış, teşbihlere konu olmuştur. Böylelikle Divan şiirinin toplumdan uzak olduğu yönündeki görüşlerin de gerçeği yansıtmadığı, sosyal hayatın içinde yer alan

her unsurun beyitlerde kendine yer bulduğu ortaya çıkmaktadır. Yeme-içme ile ilgili unsurlardan keyif verici maddelere kadar tüm detaylar şiirlerde mutlaka yer bulmuş, şairler gündelik hayat içindeki her türlü öğeyi konu edinmişlerdir.

Osmanlı toplumunda hem etkili olması hem de daha geniş kitleye ulaşması açısından şiirle fetvâ verilmesinin öneminden söz edilebilir. Şairlik vasfı taşıyan din adamlarından biri olan Bostanzâde Mehmet Efendi'nin kahve hakkında olumlu görüşler içeren bir fetvâ vermesinin, toplumun kahveye olan yaklaşımını yönlendirmesi ve toplumu etkilemesi kaçınılmazdır. Manzum fetvâları Klasik Türk Şiiri çatısı altında değerlendirmenin uygunluğu tartışmaya açık olsa da ortak bir kültürün içerisinde ortak bir muhtevânın kaleme alındığı metinler olması bakımından bu çalışmaya birlikte dahil edilmişlerdir. Kahvenin içecek olmanın ötesinde sosyalleşme aracı olması ve bu yönden hem şiirde hem dinî hükümlerde kendini göstermesi birlikte ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmaya sadece belirli örnekler alınmış olsa da divan şiirinde kahveye dair pek çok beyitin ve kahve redifli gazellerin varlığı bilinmektedir. Siyasî otoritenin, din adamlarının, divan şairlerinin odağında kahvenin tuttuğu yer tüm bu örneklerden anlaşılmaktadır. Sosyal hayatın içinde yer alan her türlü unsurun edebî ve dinî olarak ilişkilendirilmiş hâlde ele alınabileceği daha pek çok konunun mevcudiyeti ve bunlarla ilgili geniş bir çalışma gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (1999). *Kahvenâme (Klasik Türk Edebiyatında Kahve)*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ayvazoğlu, B. (2012). *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*. İstanbul: Kapı Yay.
- Bâkî. (2011). *Bâkî Divanı*, Haz: S. Küçük. Ankara: TDK Yay.
- Balcı, F. (2019). Cezveden Kültüre 40 Yıl: Türk Kahvesi Ve Geleneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 87, 315-328. Doi: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.14688>
- Bostan, İ. (2001). Kahve, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C:24, 202-205. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Eliaçık, M. (2012a). Osmanlıda Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 41-56. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3088>

Eliaçık, M. (2012b). Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmiş Fetvâları, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 35-50. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3539>

Erzurumlu Zihnî (2018). *Erzurumlu Zihnî Divanı*, Haz: M. Macit. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208572/erzurumlu-zihni-divani.html>

Gelibolulu Mustafa Âlî (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı*. Haz: İ. H. Aksoyak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html>

İpşirli, M. (1992). Bostanzâde Mehmed Efendi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C:6, 311. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kânî. (2017). *Kânî Divanı*. Haz: İ. Yazar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194493/kani-divani.html>

Kaya Kol, M. (2018). Klâsik Türk Şiirinde Kahvenin Edebî Serüvenine Dair, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 13, 346-355. Erişim Adresi:

http://www.turukdergisi.com/Makaleler/2107618520_32.%20M.K.Kol%20346-355.pdf

Nâbî (1997). *Nâbî Divanı*, Haz: A.F. Bilkan. İstanbul: MEB Yayınları

Nedîm (2017). *Nedîm Divanı*, Haz: M. Macit. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html>

Nev'î. (1977). *Nev'î Divanı*. Haz: M. Tulum ve M. A. Tanyeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.

E. ACAR

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 84-100 (Atf için/To cite).

Odunkıran, F. ve Alpaydın, B. (2013). Klâsik Türk Şiirinde Mükeyyifât
Unsuru Olarak Kahve ve “Hikâye-i İcâd-ı Kahve-i Yemen” VIII.
Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul. Erişim Adresi:
<https://www.academia.edu/16835070/>

Rûhî (2001). *Bağdatlı Rûhî Divanı*, Haz: C. Ak. Bursa: Uludağ Üni. Yay.

Yalap, H. (2017). Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür
Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler. *İnsan ve Toplum Bilimleri
Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1907-1930. Erişim adresi:
<http://www.itobiad.com/tr/issue/30065/334975>.